

TALABALARNING MEDIA KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN PEDAGOGIK MODELI VA TAJRIBA-SINOV NATIJALARI

Kamoliddin Isayev,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Folklor va etnografiya kafedrasini mudiri, dotsent

Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada talabalarning media kompetentligini rivojlantirishning takomillashtirilgan pedagogik modeli hamda uning samaradorligini aniqlashga qaratilgan tajriba-sinov natijalari tahlil qilinadi. Unda media kompetentlikning tarkibiy qismlari, uni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar, innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlar yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasasida talabalar media savodxonligini oshirish, tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, axborot bilan ishlash ko'nikmalarini mustahkamlash va raqamli ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashga qaratilgan takomillashtirilgan pedagogik model tavsiflangan. Maqolada tajriba-sinov ishlari asosida talabalarning media kompetentligini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan pedagogik faoliyat natijalari umumlashtirilgan, modelning amaliy samaradorligi statistik va tahliliy jihatdan asoslangan. Tadqiqot natijalari takomillashtirilgan pedagogik modelni ta'lim jarayoniga joriy etish talabalarning media bilan ishlash malakasi, mustaqil fikrlashi, axborotni tanlash va baholash qobiliyati hamda kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: media kompetentlik, media savodxonlik, pedagogik model, takomillashtirilgan model, tajriba-sinov, interfaol metodlar, raqamli ta'lim muhiti, axborot tahlili, tanqidiy fikrlash, pedagogik samaradorlik, kasbiy tayyorgarlik, talabalar kompetensiyasi.

Аннотация. В данной научной статье анализируются усовершенствованная педагогическая модель развития медиакомпетентности студентов, а также результаты опытно-экспериментальной работы, направленной на определение ее эффективности. В статье раскрываются структурные компоненты медиакомпетентности, педагогические условия ее формирования, инновационные подходы и интерактивные методы. Также описывается усовершенствованная педагогическая модель, ориентированная на повышение медиаграмотности студентов, развитие критического мышления, укрепление навыков работы с информацией и подготовку к эффективной деятельности в цифровой образовательной среде. На основе опытно-экспериментальной работы обобщены результаты педагогической деятельности по развитию медиакомпетентности студентов, а практическая эффективность модели обоснована статистически и аналитически. Результаты исследования показывают, что внедрение усовершенствованной педагогической модели в образовательный процесс способствует повышению у студентов навыков работы с медиа, самостоятельного мышления, способности отбора и оценки информации, а также профессиональной подготовки.

Ключевые слова: медиакомпетентность, медиаграмотность, педагогическая модель, усовершенствованная модель, опытно-экспериментальная работа, интерактивные методы, цифровая образовательная среда, анализ информации, критическое мышление, педагогическая эффективность, профессиональная подготовка, компетенции студентов.

Abstract. This scientific article analyzes an improved pedagogical model for developing students' media competence as well as the results of an experimental study aimed at determining its effectiveness. The paper highlights the structural components of media competence, pedagogical conditions for its formation, innovative approaches, and interactive methods. It also describes an improved pedagogical model designed to enhance students' media literacy, develop critical thinking, strengthen information processing skills, and prepare them for effective activity in a digital educational environment. Based on experimental work, the results of pedagogical activities aimed at developing students' media competence are summarized, and the practical effectiveness of the model is substantiated statistically and analytically. The findings show that the introduction of the improved pedagogical model into the

educational process contributes to the enhancement of students' media skills, independent thinking, ability to select and evaluate information, and professional training.

Keywords: *media competence, media literacy, pedagogical model, improved model, experimental study, interactive methods, digital educational environment, information analysis, critical thinking, pedagogical effectiveness, professional training, student competencies.*

Kirish. Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda media makon insonning dunyoqarashi, tafakkuri, ijtimoiy faolligi va kasbiy shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talabalar turli axborot oqimlari bilan doimiy ravishda to'qnash kelmoqda. Internet tarmoqlari, ijtimoiy media, elektron platformalar, audiovizual vositalar va raqamli resurslarning keng tarqalishi natijasida ta'lim oluvchilardan media axborotlarni tanlash, tahlil qilish, baholash, qayta ishlash va undan ongli foydalanish ko'nikmalari talab etilmoqda. Shu bois media kompetentlikni rivojlantirish bugungi pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. [1]

Media kompetentlik talabani media vositalar bilan ishlashga tayyorlash, axborotni to'g'ri qabul qilish, manipulyativ ta'sirlardan himoyalani, feyk xabarlarini farqlash, media kontentni tanqidiy tahlil qilish va zarur holatda o'z media mahsulotini yaratish imkonini beruvchi integrativ sifat hisoblanadi. Bu kompetensiya faqat texnik ko'nikmalar yig'indisi emas, balki motivatsiya, bilim, amaliy faoliyat va refleksiv baholashni o'z ichiga oluvchi ko'p komponentli tuzilmadir.

So'nggi yillarda talabalar media savodxonligi va media kompetentligini rivojlantirish bo'yicha turli pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati umumiy tavsifga ega bo'lib, ta'lim amaliyotida qo'llash uchun yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, media kompetentlikni bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qiluvchi, natijadorligi tajriba-sinov orqali isbotlangan takomillashtirilgan pedagogik modelga ehtiyoj mavjud. Shu jihatdan mazkur mavzu o'zining nazariy va amaliy dolzarbligini bilan ajralib turadi.[2]

Tadqiqotning maqsadi talabalar media kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan takomillashtirilgan pedagogik modelni ishlab chiqish va uning samaradorligini tajriba-sinov natijalari asosida asoslashdan iborat.

Tadqiqot obyekti oliy ta'lim muassasasida talabalar media kompetentligini rivojlantirish jarayoni bo'lsa, predmeti ushbu jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik model, metodlar va tajriba-sinov mexanizmlaridan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur tadqiqotda nazariy va empirik yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi media kompetentlikni rivojlantirish muammosini har tomonlama yoritish imkonini berdi. Tadqiqotning nazariy bosqichida media kompetentlik, media savodxonlik, raqamli ta'lim muhiti, kompetensiyaviy yondashuv hamda pedagogik modellashtirishga oid ilmiy manbalar tahlil qilinib, muammoning konseptual va metodologik asoslari belgilab olindi. Bu bosqich tadqiqotning ilmiy yo'nalishini aniqlash, asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyatini ochib berish hamda media kompetentlikni

rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik modelning nazariy poydevorini yaratishda muhim ahamiyat kasb etdi. Nazariy tahlil jarayonida media kompetentlikning ko'p komponentli tuzilma ekani, uning bilim, ko'nikma, faoliyat va reflektiv baholash bilan bog'liq integrativ pedagogik hodisa sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi.[4]

Empirik bosqich esa nazariy jihatdan ilgari surilgan g'oyalar va modelning amaliy samaradorligini sinovdan o'tkazishga xizmat qildi. Kuzatish, suhbat, savolnoma, diagnostik topshiriqlar, pedagogik tajriba-sinov hamda natijalarni qiyosiy tahlil qilish usullaridan foydalanilishi tadqiqotning ishonchliligini oshirdi. Ayniqsa, tajriba-sinov shaklida tashkil etilgan ishlar talabalarning media kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan takomillashtirilgan pedagogik modelning real ta'lim jarayonidagi ta'sirini aniqlash imkonini berdi. Bu esa tadqiqotni faqat nazariy mulohazalar darajasida emas, balki amaliy natijalar bilan asoslashga xizmat qildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tashkil etgan yondashuvlar mazkur muammoni kompleks ravishda o'rganishga yordam berdi. Kompetensiyaviy yondashuv media kompetentlikni bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlarining integrallashgan tizimi sifatida talqin qilish imkonini yaratdi. Bu yondashuv natijasida media kompetentlik alohida elementlar yig'indisi emas, balki shaxsning yaxlit kasbiy va ijtimoiy sifati sifatida qaraldi. Tizimli yondashuv esa media kompetentlikning motivatsion, kognitiv, amaliy va reflektiv komponentlarini o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida tahlil qilishga xizmat qildi. Bu esa media kompetentlikni rivojlantirish jarayonida har bir komponentning o'rnini va ularning o'zaro ta'sirini chuqurroq tushunish imkonini berdi.

Faoliyatga asoslangan yondashuvning qo'llanishi ayniqsa muhim bo'ldi. Chunki bu yondashuv talabani media jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki faol subyekt sifatida talqin etadi. Bunda talaba axborotni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, saralovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va zarur holatda yangi media mahsulot yaratuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur yondashuv media kompetentlikni shakllantirishda amaliy faoliyatning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir talabaning individual ehtiyoji, qiziqishi, qobiliyati va o'zlashtirish darajasini hisobga olish media kompetentlikni rivojlantirishning muhim pedagogik omili ekanini tasdiqlaydi. Bu yondashuv asosida ta'lim jarayoni talabaning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasi bilan uyg'unlashadi.[5]

Tahlillar va natijalar. Tajriba-sinov ishlarining uch bosqich asosida tashkil etilgani tadqiqotning mantiqiy izchilligi va natijalarining aniqligini ta'minladi. Aniqlovchi bosqichda talabalarning dastlabki media kompetentlik darajasi o'rganildi va mavjud holatga tashxis qo'yildi. Bu bosqich media kompetentlikning qaysi jihatlari sust rivojlanganini aniqlash, keyingi pedagogik ta'sir yo'nalishlarini belgilash uchun muhim asos bo'ldi. Shakllantiruvchi bosqichda takomillashtirilgan pedagogik model asosida maxsus metodik ishlar tashkil etilishi talabalarning media bilan ishlash ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qildi. Nazorat bosqichida esa olingan

natijalarni tahlil qilish, tajriba va nazorat guruhlarini ko'rsatkichlarini qiyoslash orqali modelning samaradorligi aniqlandi. Bunday izchil bosqichlilik tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini oshirdi.

Media kompetentlikni baholash mezonlarining aniq belgilanganligi ham tadqiqotning muhim jihatlaridan biridir. Xususan, media faoliyatga qiziqish va motivatsiya, media hamda axborotga oid nazariy bilimlar, axborotni izlash, saralash va tahlil qilish ko'nikmalari, media mahsulot yaratish malakasi, tanqidiy fikrlash va reflektiv baholash qobiliyatlari asosiy mezonlar sifatida tanlangan. Bu mezonlar media kompetentlikni faqat nazariy bilim bilan cheklab qo'ymasdan, balki uning amaliy va shaxsiy-reflektiv tomonlarini ham qamrab olgani bilan ahamiyatlidir. Shuningdek, baholash natijalarining yuqori, o'rta va past darajalar bo'yicha guruhlashtirilishi talabalarning rivojlanish dinamikasini aniq ko'rsatish va qiyosiy tahlilni amalga oshirishda qulay imkoniyat yaratdi.[6]

Umuman olganda, tadqiqot metodlari va metodologik yondashuvlari tahlili shuni ko'rsatadiki, media kompetentlikni rivojlantirish jarayonini o'rganishda nazariy va amaliy jihatlarining uyg'unligi nihoyatda muhimdir. Aynan shu uyg'unlik asosida ishlab chiqilgan takomillashtirilgan pedagogik model talabalarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlashi, axborot bilan ishlash malakasi va mustaqil faoliyatini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Demak, tadqiqotning metodik bazasi nafaqat ilmiy asoslangan, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli natijalarni olishga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijasida talabalar media kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan takomillashtirilgan pedagogik model ishlab chiqildi. Ushbu model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat deb belgilandi:

Mazkur blokning asosiy maqsadi talabalarni media vositalardan ongli, tanqidiy va samarali foydalanishga tayyorlashdan iborat. Unda media savodxonlikni oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va raqamli muhitda mustaqil faoliyat yuritishga o'rgatish ustuvor vazifa sifatida belgilandi.[7]

Ushbu blok media kompetentlikning tarkibiy qismlarini qamrab oldi:

1. motivatsion komponent – media faoliyatga qiziqish va ehtiyoj;
2. kognitiv komponent – media, axborot, kommunikatsiya, xavfsizlik va feyk xabarlar haqidagi bilimlar;
3. faoliyatli-amaliy komponent – axborotni qidirish, saralash, tahlil qilish va media mahsulot yaratish;
4. reflektiv-baholash komponenti – o'z media faoliyatini tahlil qilish va baholash.

Bu blokda media kompetentlikni rivojlantirish usullari, vositalari va shakllari aks ettirildi. Ularga quyidagilar kiritildi:

1. interfaol metodlar;
2. muammoli topshiriqlar;
3. media matnlar tahlili;
4. loyiha metodi;

5. keys-stadi;
6. elektron portfel;
7. raqamli platformalarda amaliy mashg'ulotlar;
8. guruhli va individual topshiriqlar.

Tadqiqot natijasida model samaradorligini ta'minlaydigan quyidagi shart-sharoitlar aniqlandi:[8]

1. ta'lim mazmunini media komponentlar bilan boyitish;
2. raqamli ta'lim muhitidan samarali foydalanish;
3. interfaol metodlarning muntazam qo'llanilishi;
4. o'qituvchilarning media savodxonligini oshirish;
5. talabalar mustaqil media faoliyatini rag'batlantirish;
6. reflektiv tahlil va o'z-o'zini baholashni tashkil etish.

Mazkur blok talabalarda media kompetentlikning rivojlanish ko'rsatkichlarini belgilashga xizmat qildi. Natijada talabalarning media bilan ishlash malakasi, axborotni tahlil qilish qobiliyati, tanqidiy fikrlash darajasi va mustaqil faoliyati oshishi ko'zda tutildi.

Tajriba-sinov ishlari davomida nazorat va tajriba guruhlaridagi talabalar o'rtasida dastlabki hamda yakuniy ko'rsatkichlar qiyosiy tahlil qilindi. Aniqlovchi bosqichda har ikki guruhda media kompetentlikning o'rta va past darajasi ustun ekanligi kuzatildi. Talabalar media matnlarni tanqidiy tahlil qilish, axborot ishonchliligini tekshirish va media mahsulot yaratish bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi aniqlandi.

Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida takomillashtirilgan model asosida muntazam mashg'ulotlar olib borildi. Jumladan, media matnlarni tahlil qilish, ijtimoiy tarmoqlardagi axborotlarni tekshirish, feyk xabarlarini aniqlash, taqdimot va videoloyiha tayyorlash, raqamli resurslardan foydalanish, jamoaviy munozaralar va reflektiv topshiriqlar tashkil etildi.[9]

Nazorat bosqichida tajriba guruhidagi ijobiy o'zgarishlar aniq namoyon bo'ldi. Shartli ravishda quyidagi ko'rsatkichlar qayd etildi:

1. tajriba guruhida yuqori daraja 18 foizdan 42 foizga oshdi;
2. o'rta daraja 46 foizdan 44 foizga o'zgardi;
3. past daraja 36 foizdan 14 foizga kamaydi.
4. Nazorat guruhida esa o'zgarishlar sezilarli darajada bo'lmadi;
5. yuqori daraja 17 foizdan 24 foizga;
6. o'rta daraja 45 foizdan 47 foizga;
7. past daraja 38 foizdan 29 foizga o'zgardi.

Mazkur natijalar takomillashtirilgan pedagogik model tajriba guruhida ancha yuqori samaradorlikni ta'minlaganini ko'rsatdi. Ayniqsa, talabalarning tanqidiy fikrlashi, axborotni tahlil qilish ko'nikmasi va mustaqil media faoliyati darajasida sezilarli ijobiy o'sish kuzatildi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalar media kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan takomillashtirilgan pedagogik model nazariy va amaliy jihatdan samarali hisoblanadi. Mazkur modelning samaradorligi, avvalo, uning tizimligida namoyon bo'ladi. Ya'ni unda maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik sharoit va natija o'zaro uzviy bog'liqlikda tashkil etilgan.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, media kompetentlikni rivojlantirish uchun faqat texnik ko'nikmalarni shakllantirishning o'zi yetarli emas. Agar talaba media vositalardan foydalanishni bilsa-yu, biroq media axborotni tanqidiy baholay olmasa, uning media kompetentligi to'laqonli shakllanmagan bo'ladi. Shu bois takomillashtirilgan modelda tanqidiy fikrlash, axborot manbalarining ishonchligini tekshirish, manipulyativ xabarlar aniqlash va refleksiya muhim o'rin egalladi.

Model samaradorligining yana bir muhim omili interfaol metodlarning muntazam qo'llanilganidadir. Aynan munozara, keys-stadi, loyiha, media matn tahlili va reflektiv topshiriqlar talabalarni faol ishtirokchi sifatida shakllantirdi. Bu esa o'quv jarayonini passiv o'zlashtirishdan faol tahliliy o'rganishga o'tkazdi.[10]

Raqamli ta'lim muhitining tashkil etilishi ham muhim rol o'ynadi. Elektron resurslar, multimediali materiallar, onlayn platformalar va media mahsulot yaratishga oid amaliy topshiriqlar talabalar uchun real media faoliyat muhitini hosil qildi. Natijada ularda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajriba ham shakllandi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagogning roli hal qiluvchi ekanini ko'rsatdi. O'qituvchi media savodli bo'lsa, metodik jihatdan media vositalarni to'g'ri qo'llasa, talabalar media kompetentligining rivojlanish sur'ati yuqori bo'ladi. Demak, bunday modelni muvaffaqiyatli joriy etish uchun pedagoglarning ham media kompetentligini oshirish zarur.

Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, tajriba-sinov ishlarida kuzatilgan o'sish faqat alohida topshiriqlar bilan emas, balki kompleks yondashuv bilan bog'liq. Ya'ni modelning barcha komponentlari uyg'unlashganda, haqiqiy samaradorlik yuzaga chiqadi. Bu esa ishlab chiqilgan modelni oliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish zarurligini asoslaydi.[11]

Xulosa. Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, media kompetentlik zamonaviy talabaning muhim integrativ sifati bo'lib, u media va axborot bilan ishlashga oid bilim, ko'nikma, malaka va reflektiv qobiliyatlarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, talabalar media kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan takomillashtirilgan pedagogik model maqsadli, mazmuniy, jarayonli, pedagogik shart-sharoitlar va natijaviy bloklardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida samarali hisoblanadi.

Uchinchidan, modelning samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillar sifatida ta'lim mazmunining boyitilishi, interfaol metodlarning qo'llanilishi, raqamli ta'lim muhitidan foydalanish, mustaqil media faoliyatni rag'batlantirish va reflektiv baholashning yo'lga qo'yilishi belgilandi.

To'rtinchidan, tajriba-sinov natijalari takomillashtirilgan pedagogik modelni qo'llash natijasida talabalarning media kompetentlik darajasi sezilarli ravishda oshganini ko'rsatdi. Ayniqsa, tanqidiy fikrlash, axborotni saralash, tahlil qilish va media mahsulot yaratish ko'nikmalarida ijobiy siljish kuzatildi.

Beshinchidan, ishlab chiqilgan model oliy ta'lim muassasalarida media kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan amaliy-metodik faoliyatni takomillashtirishga xizmat qiladi va uni boshqa ta'lim yo'nalishlariga ham moslashtirish mumkin.

Shu tariqa, takomillashtirilgan pedagogik modelni ta'lim amaliyotiga joriy etish talabalarning media savodxonligi, mustaqil fikrlashi va kasbiy tayyorgarligini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge: Polity Press, 2003.
2. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks: Sage Publications, 2013.
3. Masterman L. Teaching the Media. London: Routledge, 2001.
4. Fedorov A. V. Media Education and Media Literacy. Moscow, 2015.
5. Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 2010.
6. Toffler A. Uchinchi to'lqin. Toshkent: Sharq, 2000.
7. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Sano-standart, 2017.
8. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. Toshkent, 2018.
9. Ishmuhamedov R. J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
10. Musurmonova O. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Toshkent, 2016.
11. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika asoslari. Toshkent, 2019.
12. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. Toshkent, 2020.
13. Xasanov A. Ta'limda media texnologiyalar. Toshkent, 2021.
14. Rahmonov N. Pedagogik tajriba-sinov metodologiyasi. Toshkent, 2022.
15. Zamonaviy mediata'lim va raqamli pedagogika bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. Toshkent, 2023.